

Трудове право; право соціального забезпечення. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право

Проблеми спростування судових преюдицій за законодавством України

М.Л. Белкін
кандидат
юридичних наук,
доцент кафедри
бізнес
адміністрування
та управління
проектами,
ВНЗ «Університет
економіки та права
«КРОК»

Розглянуто небезпеки прийняття незаконних судових рішень для третіх осіб у разі застосування цих рішень як преюдиційних. Особливу увагу приділено «роз'ясненням» різноманітних судових пленумів. На підставі аналізу процесуального законодавства та судової практики доведено, що особи, які не брали участі у справі, але до яких застосовано наслідки відповідних судових рішень, можуть вважатися такими, що отримали право на апеляційне оскарження, оскільки це рішення стосується їх прав. Обґрунтовано необхідність запровадження механізмів оскарження «роз'яснень» пленумів.

Рассмотрены опасности принятия незаконных судебных решений для третьих лиц в случае применения этих решений как преюдициальных. Особое внимание уделено «разъяснением» различных судебных пленумов. На основании анализа процессуального законодательства и судебной практики доказано, что лица, не участвовавшие в деле, но к которым применены последствия соответствующих судебных решений, могут считаться получившими право на апелляционное обжалование, поскольку данное решение касается их прав. Обосновывается необходимость внедрения механизмов обжалования «разъяснений» пленумов.

Considered risk taking illegal judgments for third parties in the event of the application of these solutions as prejudicial. Particular attention is paid to the «explanation» of the various plenary sessions court. Based on the analysis of procedural law and judicial practice proved that the person who did not participate in the case, but the effects are applied to which the relevant judicial decisions are considered to have the right to appeal against, because the decision as to their rights. The necessity of the introduction of an appeals mechanism «interpretations» plenums.

Ключові слова: преюдиціальне рішення, апеляційне оскарження, доступ до судових рішень, вищій спеціалізований суд, Верховний Суд, постановка пленуму, інформаційний лист.

Постановка проблеми

Нині в Україні все більше усвідомлюється необхідність застосування судового прецеденту [1]. Однак якщо рішення суду чи «роз'яснення» пленуму є незаконним, то застосування такого прецеденту є шкідливим, оскільки продовжує ланцюг незаконних судових рішень [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Системні наукові дослідження щодо спростування використання судів на шкоду правам та інтересам фізичних чи юридичних осіб не проводяться. З цього приводу опубліковано одиничні праці [3-6]. Найбільш активне обговорення здійснюється на рівні спеціалістів-практиків [5; 7-10 та ін.]. Доробок [2; 11] у цьому напрямі належить авторам. Ця стаття є продовженням досліджень і судової практики автора.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Оскільки застосування судового прецеденту в Україні не стало систематичним, питання його спростування практично не обговорюються. Питання ж спростування незаконних «роз'яснень» з боку вищих спеціалізованих судів взагалі не порушувалося.

Формулювання цілей статті

Метою статті є узагальнення засобів і прийомів для спростування судових рішень, у разі їх застосування як преюдиційних до третіх осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження

Нині найбільш поширеними у судовій практиці є прагнення податкових органів отримати судові рішення про фіктивність, незаконність реєстрації тощо певних юридичних осіб, щоб потім використовувати ці рішення проти платників податків – контрагентів таких юридичних осіб [2-5; 11]. Однак практика свідчить, що такого роду рішення далеко не завжди законні та переконливі. Справа в тому, що відповідчі в таких справах, відчуваючи певний

страх перед органами податкової служби, найчастіше визнають те, що визнавати й не слід було, проти позову не заперечують і в подальшому, як правило, судові рішення не оскаржують. Тому найчастіше місію оскарження вимушені брати на себе інші зацікавлені особи, доводячи при цьому свою зацікавленість саме застосуванням до них висновків цього суду.

Свою мету щодо скасування державної реєстрації підприємства податківці реалізують або через місцеві загальні суди або через місцеві адміністративні суди. У зв'язку з цим необхідно мати на увазі, що відповідно до ч. 1 ст. 292 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПКУ), сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково. Аналогічні положення щодо права оскаржити в апеляційному порядку постанови суду першої інстанції особами, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, містить і ч. 1 ст. 185 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ). Тобто, як тільки в акті перевірки платника податків з'являється вказівка (посилання) на певне судове рішення і стає зрозуміло, що підставою для прийняття органами ДПС рішення про стягнення з підприємства, яке перевірялося, штрафних санкцій стало саме це судове рішення, у підприємства є всі підстави для того, щоб спробувати оскаржити його в суді. Адже воно стосується вже і його прав і обов'язків. Інакше це рішення не можна застосовувати як преюдиціальне.

Так, в ухвалі Вищого адміністративного суду України (далі – ВАСУ) від 16 грудня 2009 р. № К-31164/09 [12] підтримана позиція скаржника-платника податків щодо правомірності оскарження постанови господарського суду Дніпропетровської області від 17 жовтня 2007 р., оскільки скаржник зазнав негативних наслідків у вигляді включення податковим органом

сум отриманих за реалізацію акцій, емітентом яких є ВАТ «Завод пневматичного обладнання», до складу валового доходу та у вигляді донарахування зобов'язання з податку на прибуток.

З метою оскарження джерелом інформації про текст рішення може бути: а) інформація з Єдиного державного реєстру судових рішень; б) безпосереднє ознайомлення з матеріалами справи в суді, який прийняв рішення, що планується оскаржити, на підставі ч. 1, 11 ст. 9 Закону України «Про доступ до судових рішень» (...забезпечується доступ осіб, зазначених у частині першій цієї статті, до матеріалів справи, що необхідні для оскарження судового рішення); в) витребування вказаного судового рішення безпосередньо в суді, де оскаржені рішення органів ДПС. З цього приводу досить конкретно висловився Донецький апеляційний господарський суд у постанові від 3 грудня 2007 р. у справі № 16/257-пд., зазначивши, що суд першої інстанції послався на рішення Господарського суду Донецької області по справі № 9/204-пд, однак це посилення зроблене судом з порушенням ст. 35 Господарського процесуального кодексу України, оскільки саме рішення в матеріалах справи відсутнє. Отже, всі судові рішення, на які, як на преюдиціальні, посилаються учасники справи, повинні бути представлені в матеріалах справи.

Судова практика свідчить, що оскарження судових рішень, які органи ДПС хочуть використати як преюдиціальні, досить успішні. Так, Апеляційний суд Одеської області розглянув апеляційну скаргу приватного підприємства «А» на постанову районного суду за позовом ДПП до приватного підприємства «Т» і його засновника про визнання неправомірною діяльності підприємства «Т», визнання недійсним статуту підприємства, первинних бухгалтерських документів і свідоцтва про реєстрацію платника ПДВ. За результатами розгляду апеляційної скарги була винесена постанова [13] від 15 листопада 2006 р. у справі № 22а-1449/2006. Своє право на апеляційне оскарження підприємство «А»

обгрунтувало тим, що воно мало тісні договірні відносини з підприємством «Т» і судові рішення щодо підприємства «Т» порушує його інтереси у сфері сплати податків та інших обов'язкових платежів.

Необхідно підкреслити, що дії підприємства щодо оскарження подібних рішень не повинні стримувати давність винесення судового рішення, а отже, судові терміни, що минули. За клопотанням скаржника терміни на оскарження можуть бути відновлені, якщо підприємство вкаже, що раніше воно не знало про таке рішення. Так, 15 червня 2006 р. було задоволено позов ДПА у м. Києві про визнання недійсним статутів ТОВ «М» і ВАТ «М». Ознайомившись із матеріалами справи в червні 2007 р. і не погодившись із судовим рішенням, акціонер ВАТ «М» – підприємство «Г» звернулося з апеляційною скаргою до Апеляційного суду м. Києва й одночасно заявило клопотання про поновлення строків на апеляційне оскарження. Це клопотання було задоволено.

Підставами для скасування сумнівних судових рішень, які органи ДПС хочуть використати як преюдиціальне, можуть бути:

1. Порушення правил підсудності. Так, після 1 вересня 2005 р. (з цього часу набув чинності КАСУ) справи за позовом органів ДПС повинні розглядатися не в порядку цивільного, а в порядку адміністративного судочинства. Розгляд у порядку цивільного судочинства є порушенням, яке відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 205, ч. 1 ст. 310 ЦПКУ тягне за собою скасування судового рішення із закриттям провадження у справі. Так, апеляційний суд м. Києва скасував рішення від 15 червня 2006 р. Деснянського районного суду м. Києва про скасування державної реєстрації акціонерного товариства, прийняте за позовом податкового органу, оскільки визнав, що такі справи після 1 вересня 2005 р. повинні розглядатися виключно в порядку адміністративного судочинства [2]. Ухвалою Верховного Суду України від 12 березня 2008 р. № 6-2931ск08 за цим рішенням відмовлено у відкритті касаційного провадження [14].

2. Неправильне обрання органом податкової служби предмета позову. Зокрема, податкові органи не мають права на подачу позову про визнання недійсними установчих документів і свідоцтва платника ПДВ, а також усіх виданих первинних документів. Так, Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд (ухвала від 21 листопада 2007 р. у справі № 22-1256/07 [2]) визнав, що законом не передбачено право органів податкової служби на звернення до суду з вимогами про визнання недійсними установчих документів підприємства (статуту, свідоцтва про державну реєстрацію, довідки про включення до ЄДР), визнання недійсною реєстрації платника ПДВ, анулювання свідоцтва платника ПДВ, визнання недійсними всіх бухгалтерських документів та інших фінансово-господарських документів з моменту їх складання та реєстрації, тому суд першої інстанції прийняв законне й обґрунтоване рішення про відмову в задоволенні таких позовних вимог. Необхідно враховувати й те, що чинне законодавство не передбачає такого способу судового захисту, як визнання недійсними установчих документів і свідоцтва платника ПДВ, а також усіх виданих юридичною особою первинних документів.

3. Прийняття судами неналежних доказів. Рішення судів про визнання недійсними установчих документів і свідоцтва платника ПДВ, а також усіх виданих юридичною особою первинних документів ґрунтуються, як правило, на поясненнях засновників. У цих поясненнях зазначається, що засновники не мали наміру здійснювати підприємницьку діяльність, що вони підписали установчі документи за винагороду, за домовленістю з іншими особами, не мали відношення до формування статутного фонду тощо. Однак, наприклад, у постанові Харківського апеляційного адміністративного суду від 17 травня 2007 р. у справі № 2-а-4/07 вказується [2], що судова колегія не бере до уваги відомості, наведені в показах особи та подані до суду позивачем у справі – ДПП, оскільки свідчення ці давалися особою в підрозділі позивача – у податковій міліції. Крім

того, було зазначено, що факт фіктивного підприємництва може встановлюватися виключно в порядку кримінального судочинства, а не цивільного чи господарського. Таким чином, лише визнання фізичних осіб, у тому числі й засновників, не можуть бути вичерпними доказами незаконності реєстрації підприємства.

Водночас, значно небезпечнішими для учасників судового провадження є незаконні «роз'яснення» вищих спеціалізованих судів, оскільки якщо рішення судів нижчого рівня суди при наступному розгляді справи можуть не брати до уваги, то позицію вищого спеціалізованого суду ігнорувати значно складніше, оскільки такий вищий суд, скоріше за все, буде розглядати касаційну скаргу відповідно до сформованої позиції. Так, згідно п. 4 ч. 1 ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», вищий спеціалізований суд: надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції. Згідно з п.п. 2, б ч. 2 ст. 36 згаданого закону, Пленум вищого спеціалізованого суду: узагальнює з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції практику застосування матеріального та процесуального закону; за результатами узагальнення судової практики дає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції. Однак мають місце непоодинокі випадки, коли пленуми замість роз'яснення вводять нові норми.

Так, у п. 2.11 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України (далі – ВГСУ) від 21 лютого 2013 р. № 7 «Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України», зазначено, що, якщо в

позовній заяві об'єднано дві або більше вимоги немайнового характеру, пов'язаних між собою підставами виникнення або поданими доказами, судовий збір сплачується окремо з кожної з таких вимог. Вказане «роз'яснення» є незаконним. Так, у пп. 2. п. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» з цього приводу сказано дослівно так: «За подання до господарського суду: позовної заяви немайнового характеру – 1 розмір мінімальної заробітної плати». Тобто, базою для обчислення судового збору є не вимога, а заява [15]. Очевидно, що при прийнятті цієї постанови ВГСУ керувався не нормами закону та багаторічною судовою практикою, а виключно принципом доцільності, а саме – вигадати додаткові підстави для стягнення з позивачів більше коштів. Аналогічної думки дотримуються й інші спеціалісти [16]. Водночас, практично суди вже користуються цим незаконним роз'ясненням пленуму.

За таких умов видається необхідним ввести механізм оскарження незаконних рішень пленумів вищих спеціалізованих судів. Адже виникає абсолютно парадоксальна ситуація: підзаконні нормативно-правові акти можна оскаржити в порядку адміністративного судочинства, закони, з певними застереженнями, – у порядку конституційного судочинства, а роз'яснення пленумів зусгалі залишаються поза будь-яким зовнішнім контролем. Тому пропонується передбачити можливість оскарження сумнівних норм, уведених плену-

мами, до Верховного Суду України. Адже згідно зі ст. 125 Конституції України, саме Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Порядок такого оскарження необхідно розробити окремо і закріпити в Законі України «Про судоустрій і статус судів». Наприклад, у Німеччині діє судовий орган під назвою Об'єднаний великий сенат Федеральної судової палати, який приймає рішення в тому разі, якщо Великий сенат або Об'єднаний великий сенат бажає відхилитися від рішення іншої верховної судової установи чи Єдиного сенату [17, с. 73].

Висновки

Незаконне використання державними органами, зокрема, органами податкової служби, авторитету судів може бути спростоване оскарженням і скасуванням відповідних судових рішень, які зазначені органи намагаються використати як преюдиціальні, однак які, як правило, не відповідають вимогам законності й обґрунтованості і тому не витримують найменшого випробування оскарженням. Водночас, не менш гостро постає питання спростування незаконних «роз'яснень» вищих спеціалізованих судів. Запропоновано передбачити механізм їх спростування у Верховному Суді України.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є розроблення відповідних механізмів оскарження.

Список використаних джерел

1. *Белкін М.Л.* Значення та перспективи впровадження судового прецеденту у судочинстві України в контексті забезпечення єдності правозастосування / М.Л. Белкін // Правничий вісник Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 13. – К., 2012. – С. 125-133.
2. *Белкін М.Л.* Спростування судових преюдицій як засіб захисту прав платників податків в адміністративному судочинстві / М.Л. Белкін // Адміністративне право і процес. – 2012. – № 1. – С. 96-105.
3. *Белкін Л.М.* Актуальні питання забезпечення безпеки бізнесу у випадках прийняття судових рішень про припинення державної реєстрації господарських товариств / Л.М. Белкін // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – № 1 (20). – С. 78-87.
4. *Белкін Л.М.* Нарахування податків «заднім числом» як сумнівний винахід українського податкового адміністрування / Л.М. Белкін // Економіка та держава. – 2010. – № 11. – С. 107-110.
5. *Белкін Л.* Як держава намагається «заробити» на власних помилках / Л. Белкін // Юридична газета. – 16 лютого 2010 р. – № 7 (229). – С. 16.

6. *Белкін Л.М.* Проблема співвідношення законності та «державної доцільності» при прийнятті рішень адміністративними судами України / Л.М. Белкін // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 4 (13). – Електронне наукове фахове видання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2011-4/11blmasu.pdf>

7. *Поліводський О.У.* продовження професійної дискусії : Співвідношення норм цивільного та податкового права в аспекті застосування статті 228 ЦК України / О. Поліводський // Юридична газета. – 10 травня 2011 р. – № 18-19 (280). – С. 1, 6-7.

8. *Поліводський О.* Коментар для «Юридичної газети» / О. Поліводський // Юридична газета. – 29 березня 2011 р. – № 13 (277). – С. 6.

9. *Забута І.* ВАСУ про тягар доказування щодо фіктивності (реальності) господарських операцій / І. Забута // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://4biznes.com.ua/2011/12/vasu-pro-tyagar-dokazuvannya-shhodo-fiktivnosti-realnosti-gospodarskix-operacij/>

10. *Пилипенко В.* Визнання нікчемності правочинів : Практичні поради підприємцям у випадку невизнання правомірності укладених угод органами державної податкової служби / В. Пилипенко // Юридична газета. – 22 листопада 2011 р. – № 47 (290). – С. 13.

11. *Белкін М.* Азбука обжаловання (о пользе обжаловання «чужого» судового рішення) / М. Белкін // Бухгалтерія. – 2008. – № 20 (799). – С. 66-69.

12. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7274228>.

13. Там само [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/375007>.

14. Там само [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1810208>.

15. *Белкін М.* Українські суди включилися у заробляння грошей на своє існування : Останні тенденції щодо сплати судового збору / М. Белкін // Юридична газета. – 30 квітня 2013 р. – № 18 (360). – С. 22-23.

16. *Чумак Р.* Зміна правової позиції Вищого господарського суду суперечить поняттю судового збору / Р. Чумак // Юридична газета. – 30 квітня 2013 р. – № 18 (360). – С. 22-23.

17. *Шишкін В. І.* Судові системи країн світу : Навчальний посібник [У 3-х кн.]. – Кн. 2. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 336 с. – ISBN 966-667-006-2.